Det löpande bandet vid Algots

Underordning eller karriär – två verkligheter för kvinnor, 1932-1952

Av Ulla Wikander

Till Gunhild Wiking och de andra
bandföreståndarskorna vid Algots.

Mellankrigstiden har av historiker ofta framställts som en tid då kvinnor lämnade hemmen och genom lönearbete blev alltmer jämlika män. I många länder, som i Sverige, fick kvinnor politiskt medborgarskap efter första världskriget. Statliga gymnasier, som varit helmanliga, öppnades 1928 för flickor. Under 1920-talet väckte kvinnor med shinglat hår och korta kjolar stort uppseende. Många tyckte att de var ett tecken på att en ny epok hade inträtt i förhållandet mellan kvinnor och män. Kvinnor kunde vara självförsörjande. De djärvaste inkräktade på tidigare manliga områden genom att börja bära byxor, utbilda sig och söka tidigare "manliga" befattningar. Många tyckte att kvinnor gick för långt när de försökte ta för sig av den nya friheten, andra beundrade dessa emanciperade kvinnor. Den Moderna Kvinnan blev både ett hot och ett löfte om stora förändringar.

Industrialismen, som börjat minst femtio år tidigare, gick efter första världskriget in i en nästan chockerande ny period. Reklam, film och masskonsumtion bredde ut sig och riktade sig inte längre bara till de välbärgade utan till folket. Bilar var långt ifrån var mans egendom men rationaliseringen av Fordbilen siktade på en stor köpkrets, och tände drömmar hos gemene man. Konfektionsindustrin fick en skjuts framåt, liksom annan dagligvaruindustri.

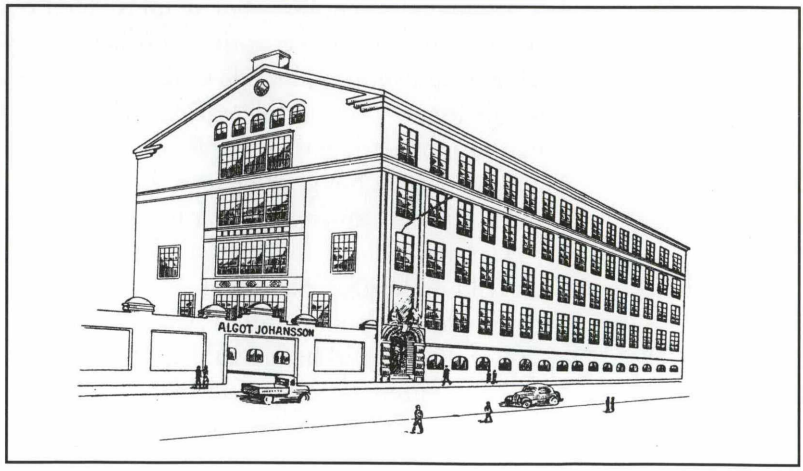
Detta utmålar en solig bild. Den hade en baksida. Mellankrigstiden var fylld av kortare eller längre ekonomiska kriser. Rationaliseringar påverkade arbetsmarknaden. Arbetslösheten och permitteringar var vanliga. En extremliberal marknadsekonomi tillät valutor att åka jo-jo och köpkraften var inte alltid tillräcklig för att absorbera utbudet av varor. Den som inte hade arbete kunde inte heller konsumera. Under senare delen av 30-talet inträdde en viss stabilisering, när statliga

regleringar och militära upprustningar politiskt reglerade de ekonomiska villkoren på ett annat sätt än tidigare.

Inte heller kvinnoemancipationen gick utan bakslag. Visst kom kvinnor ut på arbeten som de inte kunnat drömma om bara några årtionden tidigare. De utgjorde snart själva basarbetskraften både på kontor och inom handel. Varuhusen var kvinnornas paradis, inte bara som magneter för shoppare utan också som möjlighet för arbetarklassens kvinnor utan utbildning att få ett "prydligt" arbete. Några få kvinnor kunde t o m avancera till avdelningsföreståndersko och inköperskor. De flesta fick dock sparken eller avgick frivilligt när de gifte sig och utgjorde sedan en reservarbetskraft inför realisationer och julruscher. Den unga kvinnliga arbetskraften var efterfrågad. Den äldre som kunde ställa krav och hade erfarenhet var inte lika eftertraktad. Industrin var ett annat arbetsfält för kvinnor. Där var deras närvaro i synnerhet märkbar inom konfektionsindustrin, som först under mellankrigstiden växte sig stor. På alla dessa nygamla arbetsfält var kvinnor lönearbetare men aldrig på samma villkor som män.

Kriget nådde aldrig Sverige men några av krigstidens följder på arbetsmarknaden fick ändå svenska kvinnor uppleva, när män låg inkallade under åratal vid gränserna. Kvinnlig arbetskraft blev än mer efterfrågad. Inom konfektionsindustrin blev det tidvis brist på sömmerskor, och ännu fler behövdes i efterkrigstiden, under den s k Koreaboomen. I detta sug efter lönearbetare drogs en hel kvinnogeneration med, som tidigare kanske skulle valt att stanna hemma när de gifte sig.

När det stora genombrottet för kvinnor på lönearbetsmarkanden kom på 60-talet var redan kvinnans uppgifter klart definierade genom att arbetsmarknaden strukturerats efter biologiskt kön ända sedan

1. På hösten 1929 stod Algot Johanssons nya stora fabrik på Bryggaregatan i Borås färdig.

1920-talet. Rationaliseringen hade starkt påverkats av en syn på kvinnor och män som olika och därför lämpade för olika arbetsuppgifter. Uppfattningar som denna, ur en bok om arbetspsykologi, var vanliga:

"Repetitivkaraktären i kvinnornas husliga arbete, som representerar en avsevärd del av det mänskliga totalarbetet (att hålla rent, laga mat...) har under sekler (...) föga förändrats. Kvinnorna finna sig därför också i våra dagar lättast tillrätta med repetitivarbete i industrin."

Även om det löpande bandet först fick sitt stora genomslag inom bilindustrin med dess manliga arbetare, blev det på sikt en teknologisk innovation omkring vilken kvinnor för det mesta arbetade. De monotonaste jobben ansågs passa kvinnor. Men perioden kan också ge exempel på hur kvinnor fick större makt och kunde avancera tack vare att de lärde sig behärska och kontrollera den nya teknologin och tilläts komma fram till ledande befattningar.

Den Moderna Kvinnan på 1920-talet såg kanske ut som en motbild av sekelskiftets snörda dam med hennes stora håruppsättning under en magnifik hatt som hölls fast av hårnålar. Men praktiskt var den nya stilen långt ifrån, fastän den ofta motiverades som sådan. Att vara slank och plattbröstad krävde av de flesta både svältkurer och gördlar, det korta håret skulle trimmas, ögonbrynen plockas och ansiktet sminkas. Att ha bråttom i de nya snäva korta kjolarna var nästan lika svårt som det varit att springa i den långa. Det handlade om en omkonstruktion av kvinnligheten, inte om någon utsläppt naturlighet. Det handlade definitivt inte om att kvinnor blev jämlika med män. Den nya kvinnligheten gav möjligheter men medförde nya restriktioner. Den var inte ett odelat framsteg men öppnade ibland för några individer att gå mindre accepterade vägar, åtminstone under själva omkonstruktionsskedet, innan det nya blivit kodat till normalt.

Likadant såg det ut på arbetsmarknaden. Karriärvägar öppnades för några få – ändå blev de flesta kvinnor underordnade i nya former just genom ny arbetsorganisering. Kvinnor anställda hos Algot Johansson, den så småningom största konfektionsfirman i Sverige, Algot Johansson AB i Borås – oftast "Algots" rätt och slätt – fick under 30-talet uppleva denna dubbelhet. Rationaliseringarna lät somliga kvinnor avancera medan de flesta fick mera monotona arbeten. På 40- och 50-talen återställdes ännu en gång mera tydligt kvinnors underordning under män i denna fabrik.

Algots

På hösten 1929 stod Algot Johanssons nya stora fabrikslokal färdig på Bryggaregatan i Borås. Det var en alldeles för stor kostym för den fabriksproduktion han dittills haft men planen var att flytta mycket av tillverkningen från hemindustriellt arbete till fabriken. På det viset kunde säkert kvalitén höjas omedelbart och på sikt kunde man räkna med en ökad effektivitet och kontroll. Men hemsömnaden – som

dittills varit basen i hans verksamhet som grossist – var långt ifrån slut bara för att den stora fabriken hade byggts. Liksom många andra Boråskonfektionärer, av dem som sydde vardags- och arbetskläder, fortsatte Algot Johansson med att lägga ut betydande delar av produktionen under mellankrigstiden och in på 50-talet. År 1935 hade firman så mycket som 900 registrerade hemarbetare.

En liten men betydande del av produktionen hade sytts på den lilla syverkstaden på Allégatan fram till flyttningen. Personalen därifrån följde med till fabriken. Till den gruppen hörde sömmerskan Ellen Andersson som arbetat hos Algot Johansson sedan 1922. Andra nyrekryterades. De flesta var redan utbildade sömmerskor som sytt i lag på andra fabriker. Från Textilkompaniet, som flyttade till Bollebygd, kom Margareta Persson och ett drygt tiotal av hennes arbetskamrater som ville stanna i Borås och arbeta.

2. Sömmerskan Ellen Andersson, f 1897, arbetade hos Algot Johansson 1922-1942. Foto Torleif Steinsson, 1982. TextilMuseet, Borås.

3. Margareta Persson, f 1903, arbetade hos Algots som sömmerska sedan 1920-talet. Hon hörde till de kvinnor som gjorde karriär inom företaget. Foto Torleif Steinsson, 1982. TextilMuseet, Borås.

Den nya fabriken stod klar just när depressionen började välta omkull europeiska banker och en kommersiell oro spred sig. Visserligen hörde inte konfektionsindustrin till de allra hårdast drabbade. Men det är troligt att Algot Johansson hade tänkt sig en snabbare expansionstakt efter flytten, än vad som nu kunde bli fallet. Medan världsekonomin vände neråt, avvaktade han med att investera i ny teknik eller ändra arbetsorganisationen. I nästan tre år fortsatte en arbetsstyrka utökad

bara till ett hundratal kvinnor att sy skjortor och arbetskläder (blåbyxor och overaller) i arbetslag enligt tidigare konventioner.

Först 1932 hände riktigt omvälvande saker i de nya fabrikslokalerna. Konkurrenten Linne Industri AB som också hade sytt "blåkläder" gick i konkurs. Algot Johansson köpte och lade ner den. Samtidigt värvade han den tyske ingenjören Albert Sonntag, som arbetar något år på firman. Han blev Algots nye fabrikschef och var expert på löpande band. I köpet ingick dessutom åtta "bandanläggningar komplett med växellåda och motor". De utgjorde bastekniken för en expansion som på tjugo år skulle föra fram fabriken till en av de största konfektionsfirmorna i Sverige.

Till sommaren 1932 avskedades alla sömmerskor och annan personal – 102 personer – på grund av "omläggning av tillverkningsmetod". Sedan återanställdes de i mån av behov. Beklädnadsarbetarförbundet försökte förgäves få tillbaka alla. Det var nämligen en ny slags arbetskraft som behövdes. Redan i mars månad hade firman anställt ett 30-tal oorganiserade, icke yrkesvana unga flickor. De tränades i att sy skjortor uppdelat på små moment.

Ellen Andersson blev plötsligt en dag uppkallad till kontoret från sitt dåvarande arbete med att syna och avsluta det som sytts ute i stugorna. Där fick hon träffa Sonntag och Algot Johanssons son Göte, som talade om för henne att hon skulle bli ansvarig för det första bandet, som höll på att sättas upp. Medan bandet monterades var det oerhört hemligt med låsta dörrar och hissdörrar till det våningsplanet. Det var det första löpande bandet i Borås, kanske i hela Sverige, inom konfektionen. De första sömmerskorna som Ellen Andersson skulle lära upp var rena nybörjare. Hon tyckte själv att det var "träligt i början med bandsystemet" men att hon egentligen aldrig hade några svårigheter med dem som sydde.

Att sy i lag och att sy vid löpande band

Det kan behövas en summering av vad som förändrades för sömmerskorna när de löpande banden infördes – låt oss jämföra med arbete i lag, som var det vanliga tidigare.

Innan banden infördes satt sömmerskorna mitt emot varandra och sydde; det gick att prata med den som satt mitt emot och vända på huvudet och tala med den som satt vid sidan om. Och man pratade mycket. När banden infördes blev placeringen en annan. Maskinerna stod efter varandra, så att sömmerskan såg sin närmaste granne i nacken och på den ena sidan löpte så bandet med plaggen. Möjligheten att byta ett eller annat ord blev kraftigt förminskad. Men visst hände det att man ropade och skrek till varandra ändå. Småpratets tid var till ända och skrikandet uppskattades inte alltid av basen.

Förut arbetade sömmerskorna i grupper och sydde redan då moment, d v s bara delar av plaggen, inte hela plagg. Hos Algots handlade

det om skjortor eller arbetskläder. Det var individuella ackord. Varje sömmerska tjänade i relation till sin egen skicklighet och svårare moment kunde vara bättre avlönade. Efter att banden satts upp och körts in infördes istället bandackord. Det betydde att alla de 40 till 80 sömmerskorna längs bandet tjänade precis lika mycket per timme. Lönen kunde variera från dag till dag beroende på hur mycket som producerades. Upp till en viss mängd, låt oss säga 800 plagg per dag, utgick en minimilön medan varje plagg därutöver gav mer i lönekuvertet, men lika mycket mer hos var och en. Trots att betalningen var densamma skiftade de enskilda arbetsuppgifterna vid bandet i svårighet. Att sy i knappar lärde vem som helst sig på några timmar medan det tog ett halvår att bli bra på att sy i ärmar. Många lärde sig aldrig den svåra konsten, även om de övade. Men alla fick samma betalning. Vem som skulle sy vad bestämdes av "bandbasen". Naturligtvis fanns det därför somliga som kom lindrigare undan än andra.

Bandsystemet innebar att om en enda sömmerska halkade efter, råkade allas löner i fara. Tidigare hade var och en själv fått ta den ekonomiska förlusten det innebar att vara trött och sacka efter en dag. Nu fick hon känna på bandets ogillande och kanske bli omplacerad för gott till något annat arbete. Grupptrycket blev naturligtvis stort vid banden.

På syverkstaden hade sömmerskan kunnat ta en paus för ett toalettbesök när hon själv ville – från ett band kunde ingen avlägsna sig utan avbytare. Det gick i ett under 55 av timmens minuter. Femminuters-

4. Ända upp under takåsen installerades löpande band på Algots under 1930-talet. Tidigare satt sömmerskorna mitt emot varandra vid bord, nu placerades de efter varandra så att de bara såg varandras nackar. Foto: TextilMuseet, Borås.

pausen skulle sen räcka för alla behov och det blev naturligtvis köer för att dricka vatten och besöka toan.

I den tidigare arbetslagen hade tillverkningen av en byxa eller skjorta varit uppdelad i ungefär 8 till 10 moment, så var och en sydde ganska stora delar av plagget. Vid banden arbetade redan från början många fler, något 40-tal vid det första bandet för skjortor. Under 60-talet så många som 100 personer vid ett band. Momenten var kortare, enklare. Det låg i idén med bandsystemet. Genom att göra momenten små blev de flesta momenten också lättare, mindre kunnig personal kunde anställas och hastigheten kunde pressas upp.

Själva bandhastigheten var förändringsbar och gick att öka långsamt så att de som satt vid bandet inte märkte det. Åtminstone var det meningen att de inte skulle märka det. Bandhastigheten var en ständig orosfaktor och något som de arbetande aldrig kände sig säkra på att de var informerade om.

Övergången till det nya systemet gick inte utan våndor trots att unga flickor anställdes som inte skulle ha några speciella förväntningar. Sonntag införde en hård arbetsdisciplin. Han kunde med omedelbar verkan avskeda den som inte lydde eller svarade emot på fel sätt. Den officiella uppsägningstiden var en vecka.

Sonntag införde det nya lönesystemet, ett premiesystem som innebar att det bestämdes en kvantitet per band och modell som skulle sys för att grundlönen skulle utgå. Den lönen var den fackliga minimilönen och låg under vad sömmerskorna i medeltal hade tjänat tidigare vid de personliga ackorden. Om bandet sydde fler plagg än de förväntade kunde de dessutom få någon liten premie som delades på samtliga. Lönesystemet infördes utan facklig förhandling och ogillades starkt av de organiserade. Den lokala avdelningen av beklädnadsarbetarförbundet menade dessutom att under Sonntags år som fabrikschef var det vanligt med trakasserier av dem som organiserade sig, de hotades med avsked eller fick cirkulera mellan olika uppgifter och korttidspermitterades först av alla.

En protest

Att den allra första tiden var hård visar den spontana strejk som utbröt strax efter jul 1932. Den kom till stånd trots att det inte var lätt att finna annat arbete. Vintern 1932 hade den största arbetslösheten dittills under depressionen. I den lokala socialdemokratiska tidningen Västgöta-Demokraten stod artiklar om hur rationalisering och arbetslöshet gick hand i hand (2.2.1932). På årets sista dag hade en artikel på samma tidnings första sida den braskande överrubriken "Kvinnorna trängas undan från textilfabrikerna vid arbete i treskift". Underrubriken hade ett lite positivare budskap för den andra hälften av befolkningen och löd: "En utveckling, som har många nackdelar, men dock medför att männen åter kunna hävda sig". (31.12.1932)

Tiderna var mörka och inbjöd naturligtvis inte till onödiga protester, särskilt inte inför en arbetsgivare som knappast visat sig blödig när det gällt avskedanden tidigare under året. Ändå blev det en vild strejk av de unga nyanställda bandsömmerskorna onsdagen den 4 januari. På det ena av de två skjortbanden hade hastigheten ökats efter julhelgen så att "arbetarna voro fullständigt utarbetade före kvällen". (V-D 5/1 1933)

Verkmästaren, d v s Sonntag, hade inte velat lyssna till kollektiva klagomål utan sagt att den fick gå som inte accepterade arbetsförhållandena. Och ut tågade alla sömmerskorna tillsammans på eftermiddagen. På lördagen hölls ett möte och sömmerskorna förklarade att de skulle återgå till arbetet sedan man gjort upp om en förhandling mellan de två huvudorganisationerna, Konfektionsindustriförbundet och Beklädnadsarbetareförbundet, i den följande veckan.

Öppen konflikt har utbrutit hos "Algots".

Konfliktorsaken är rationalisering och orimligt uppdriven arbetsintensitet.

Arbetsledningen säger: "Passar inte arbetet så får ni gå!"

På onsdagseftermiddagen utbröt öppen konflikt vid grosshandelsfirman Algot Johansson, Borås, och firmans samtliga sömmerskor, ett 175-tal, lämnade arbetet. Orsaken till den spontana strejken är att arbetarna länge varit missnöjda med den till det yttersta drivna rationaliseringen, vid firman, den ständigt ökade hetsen i arbetet samt inhumant bemötande från arbetsledningens sida.

5. Vid de nya löpande banden gick arbetet "i amerikanskt tempo", enligt den socialdemokratiska Västgöta-Demokraten 5 januari 1933. Reportern beskrev hur banden "pressar arbetarna till det yttersta under 55 minuter". Sedan följde en fem minuters paus. Det var bl a arbetstempot som låg bakom att 175 sömmerskor spontant lämnade fabriken i en vild strejk.

BEKLÄDNADSARBETAREN

ORGAN FÖR SVENSKA BEKLÄDNADSARBETAREFÖRBUNDET

Stockholm, A.-B. Arbetarnas Tryckeri, 1933

N:r 2	Prenumerationspris: 1 kr. pr år	1933	Annonspris: 30 öre pr mm.	7:de årg.

Löpande band vid konfektionssömnad kritiseras av yrkesinspektrisen.

Arbetsmetoden åstadkommer nervös trötthet.

6. Unga flickor ansågs lämpligast vid Algots, eftersom de inte opponerade sig mot det monotona arbetet och ännu var friska och starka. Enligt yrkesinspektrisen drabbades dessa unga sömmerskor vid banden av "nervös trötthet".

Några större förändringar ledde dessa inte till. Västgöta-Demokraten summerade litet vagt förhandlingen med att "det kan måhända tänkas,

att man låter det som förevarit bero och ser till så att förhållandena inte för framtiden tillspetsas så att de leda till konsekvenser av samma art som de i förra veckan". (11.1.1933). Efter denna misslyckade aktioner blev den fackliga aktiviteten tynande hos Algots under hela mellankrigstiden. Sonntags regler blev de som i huvudsak gällde.

Bandbasen, kvinna eller man

Det första som hade sytts på löpande band var skjortor. Ellen Andersson hade blivit "bandbas" över det. Den tyske fabrikschefen gjorde det till en princip att befordra duktiga sömmerskor – vars arbetskapacitet och lojalitet han hade kunnat pröva – till bandbasar under sin tid på fabriken. "Han ville ha folk från det egna företaget, ingen utifrån", som Margareta Persson formulerade det. Sonntag blev kvar till 1942, då han måste fara tillbaka till Tyskland.

7. Sömnad vid löpande band i 3:e våningens sysal hos Algots på 1930-talet. Stolarna var ofta ergonomiska monster, gamla utrangerade pinnstolar. Foto TextilMuseet, Borås.

Därefter förändrades på flera sätt rekryteringspolitiken till uppdragen som bandbas och verkmästare. Men dit var det ännu lång tid. Först skulle de löpande banden uppföras i hela fabriken. Många sömmerskor skulle bli befordrade.

Strax efter midsommar 1933 startades ett nytt band – för overaller – och på det sydde Margareta Persson. Hon arbetade vid en speciell maskin för att sy fast över- och underdelen när allt annat var sytt. Efter några år var hon själv bandföreståndarska. Senare blev hon också verkmästare över ett helt våningsplan med fem band, mellan 1948 och 1953. Hon slutade sin Algotskarriär som chef för provavdelningen där modeller syddes upp och testades innan de sattes i produktion.

Ellen Andersson däremot lämnade sin anställning hos Algots när hon 1942 fått ett oemotståndligt erbjudande från en kappfabrik i Stockholm. Hon rekryterades för att komma dit och hjälpa dem att sätta upp löpande band. Hon hade blivit bandexpert. Men kapptillverkningen lämpade sig inte på samma sätt som Algots enklare plagg för några långa serier och utan långa serier var det löpande bandet ganska meningslöst. Det ökade inte produktiviteten. Det var mest en modefluga på många håll inom industrin under de här åren att montera in löpande band där man bara kunde tänka sig det. Också på andra sätt blev Stockholmsvistelsen en besvikelse för Ellen Andersson. Hon lyckades inte skaffa sig någon egen våning utan bodde inneboende och efter ett drygt år var hon tillbaka i Borås igen. Trots att Algots ville ha henne tillbaka valde hon att fortsätta som föreståndarska på andra konfektionsfabriker i Borås tills hon pensionerades.

8. På 1930-talet var pressning uteslutande ett kvinnligt arbete på Algots. Det blev "självklart" så, eftersom företagets tillverkning var enkla skjortor och arbetskläder, som kvinnor brukade stryka i tvättinrättningarna. Ångpressarna var tunga och sänktes med hjälp av en spak. Under pressarna samlades kondensvattnet upp i spannar. Foto TextilMuseet, Borås.

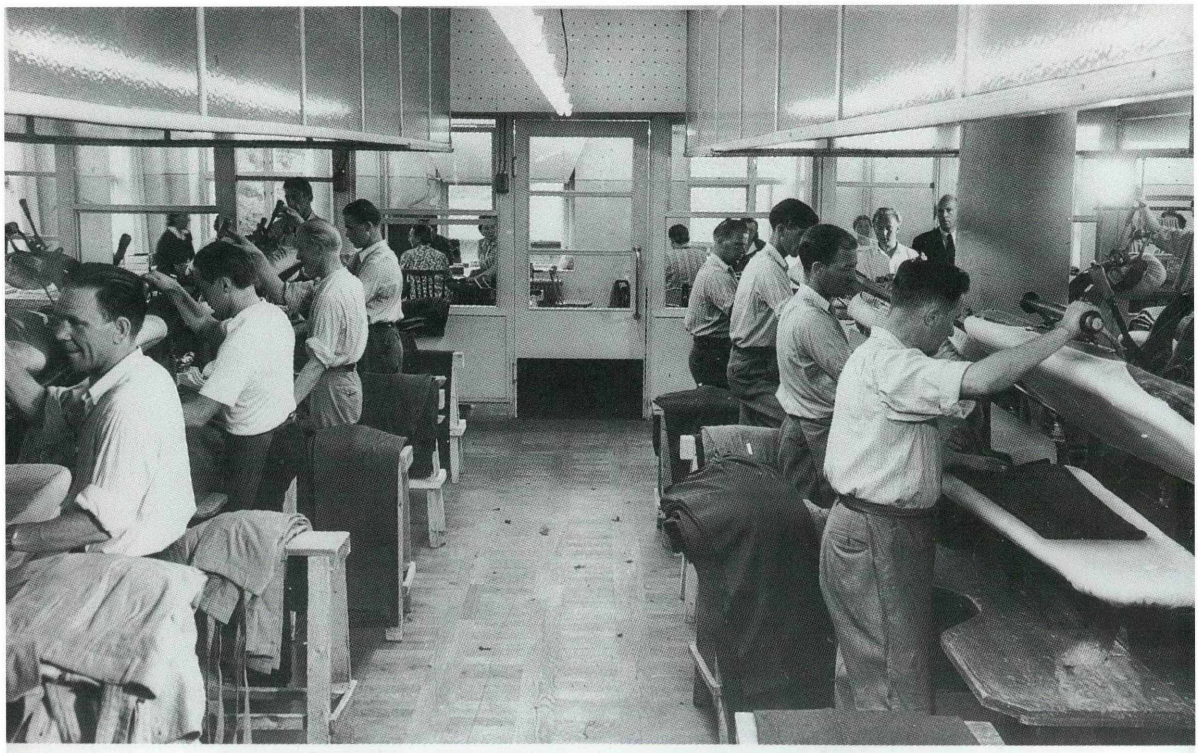
Flera av de kvinnor som befordrades under Sonntag arbetade under några år dessförinnan som "reservsömmerskor". Då kunde de sättas in på vilken plats som helst utmed bandet, när någon blivit sjuk eller slutat. Som bandbasar kunde det sedan någon enstaka gång hända att de satte sig ner och sydde en liten stund för att rädda bandackordet. Men i huvudsak fick de så mycket annat att göra som ansvariga för driften, att det sällan blev tillfälle till sådana insatser.

Föreståndersken var ensam ansvarig under dessa uppbyggnadsår för både kvantiteten – antalet plagg – och kvaliteten vid sitt band. Hon höll kontinuerlig kontroll på att takten inte sackade efter, slog ner på de sömmerskor längs bandet som det gick för långsamt för och kunde omplacera dem under dagen. Samtidigt skulle hon göra stickprov och se till att plaggen blev acceptabla. Ju tidigare fel rättades till desto större vinst i tid och arbetsinsats.

När en ny modell skulle införas gjorde bandföreståndersken i samråd med Sonntag upp om placeringen av maskiner och människor. Ibland brukade Ellen Andersson gå ner till fabriken på helgen för att ordna med omplaceringen av specialmaskiner så att produktionen skulle komma igång raskt på måndagen. Varje modell syddes i flera månader, så det behövde inte förekomma så ofta. Men det var vanligt att en bandbas stannade kvar vid dagens slut också, bland annat för att rådgöra och planera med tillskäraren, som bandbasen inte på några villkor kunde tala med under den hektiska arbetsdagen. Samordningen var nödvändig.

Varje band måste sy ett visst antal plagg per dag för att komma upp i sin timlön, annars kunde det till och med bli avdrag från minimilönen. Om det gick eller inte hängde delvis samman med hur bandföreståndersken skötte sitt arbete. Hon måste varje morgon sätta in reserver på de platser där någon saknades. Frånvaron var ungefär 20-procentig. Hon måste snabbt sätta in nyanställda på platser där de kunde göra nytta. Omsättningen av arbetskraft var stor. När ett band skulle sy en ny modell tog det tid att få upp farten även om banden var specialiserade till byxband eller skjortband så att variationerna inte var dramatiskt stora. Någon föreståndersken kom på att uppmuntra sitt band, så att det producerade åtminstone 25 plagg mer än minimikvoten. De kunde sedan läggas undan och räknas till följande dags produktion. Det betydde viss trygghet när modellskiften ruckade på arbetsrutinerna.

I slutet av 30-talet hade tretton band monterats upp i fabriken, var och en med en kvinnlig bandbas. Hela det svåra övergångsskedet från enkel momentsömnad i lag till den mycket mera övervaknings- och organisationskrävande arbetet vid löpande band hade försiggått med endast kvinnor som förmän under en man, Sonntag, som fungerade som både fabrikschef och verkmästare. Han var i sin tur i direkt

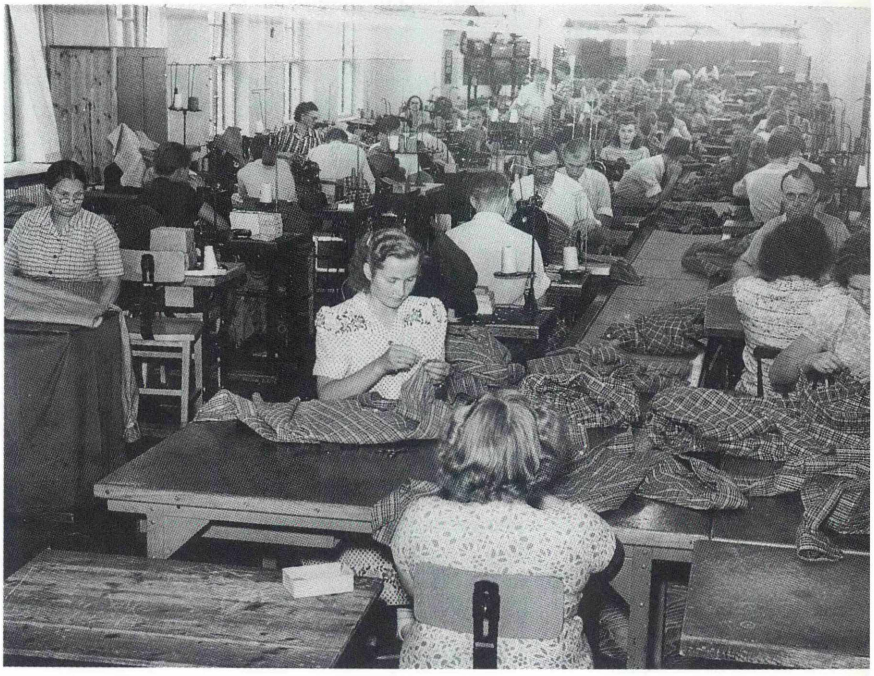
9. Från 1944 till 1946, under en nyanställd förman, byttes den kvinnliga personalen ut mot manlig på pressavdelningen. Orsakerna till detta var bl a sömmerskebristen och den nye förmannens erfarenheter från skrädderibranschen, där män alltid pressade. Foto TextilMuseet, Borås.

förbindelse med de ganska aktiva ägarna, Algot Johansson och framförallt dennes son Göte.

När Ellen Andersson lämnade fabriken 1942 fanns det bara kvinnliga sömmerskor och bandbasar. Alla pressare på fabriken var dessutom kvinnor. De anställda på lager och fabrik var tillsamman 529 personer och kvinnorna utgjorde 89 procent av dem. Under de tio första expansionåren hade arbetsstyrkan femdubblats och kvinnor var fortfarande i stor majoritet. Det var i stort sett bara i tillskärningen och på lagret som män arbetade.

Krig, män och expansion

Kriget skulle innebära stora förändringar och början på en ny expansion. Redan under slutet av 30-talet hade sortimentet breddats till små serier av barnoveraller och damsportjackor och dito byxor. Under kriget fortsatte sådan tillverkning i förhållandevis liten skala och därtill kom militärbeställningar. Efter kriget satsade Algots på barnkläder och fritidskläder och gjorde stor lycka med sina Amerikainspirerade modeller. På tio år fördubblades nu antalet anställda. År 1952 var 1 145 personer anställda för fabriksarbetet och av dem var bara 58 procent kvinnor. Denna senaste förändringen hade också helt ändrat på proportionerna i fabriken mellan kvinnor och män. Vad hade hänt?

10. Efter kriget anställdes alltfler män som sömmare vid de löpande banden. De hade kommit som flyktingar och stannade ofta bara några år. Foto TextilMuseet, Borås.

Redan under krigets slutår kom de första kontingenterna flyktingar, från Baltikum och från det kontinentala Europa. I Borås rådde brist på sömmerskor och snart satt också män vid de löpande banden hos Algots. Den pressarbas som anställts 1944 ansåg att i en situation som den rådande, med brist på sömmerskor borde män ha arbetena vid pressarna i fabriken medan kvinnorna kunde omplaceras till mera lämpliga sömnadsarbeten. Vad de kvinnor tyckte, som pressat och tjänat bättre än sömmerskor vet vi inte. På bara två år hade det helt kvinnliga yrket som pressare förändrats och övertagits av nyanställda män. 1945 infördes yllebyxor i Algots sortiment och däri kan någon förklaring till detta skifte ligga. Att sy och pressa ylle hade alltid varit skräddartradition, som förbehållits män i stor utsträckning. Algots tidigare sortiment hade varit betydligt enklare, till material och som modeller. Men yllebyxorna för män var inte på något sätt dominerande i utbudet så troligen låg också annan bedömning bakom.

Från 1944 fanns män bland dem som sydde vid de löpande banden. Från den stunden blev inte längre någon kvinna befordrad till bandbas. Det blev ett yrke som gick till män. De redan verksamma kvinnliga bandbasarna blev däremot inte avskedade. De kunde basa över band med många män. Några av dem fortsatte som föreståndersko ända tills

11. När män blev sömmare blev snart också män befordrade till bandbasar. Även kvinnor fortsatte att vara bandföreståndersko r, men inga nya kvinnor fick avancera. Foto TextilMuseet, Borås.

Algots gick i definitiv konkurs 1977 och till och med längre under det statliga engagemanget. Men ingen ny kvinna fick tillfälle att avancera.

Inte heller kunde man då fortsätta principen att den som blev bandbas skulle ha tjänat länge inom företaget. Ganska unga män togs in, skolades under något års rundvandring på fabriken och blev sedan en efter en utnämnda till förmän för något band. En ny organisering kom till stånd med två förmän vid varje band, när banden blev allt längre och det behövdes mera konkreta demonstrationer av arbetet när många av arbetarna inte talade svenska. Ofta blev den förut ensamt ansvariga kvinnliga bandbasen nu kvalitetsansvarig och cirkulerade längs bandet medan den manlige bandbasen hade det övergripande ansvaret för att rätt kvantitet kom fram och därför för arbetsorganiseringen. Kvinnor blev också som bandbasar vid flera tillfällen sidoordnade männen.

Margareta Persson blev under denna perioden visserligen upphöjd till våningsverkmästare men hon hade redan kommit så långt att hon inte längre bedömdes efter sitt kön, helt efter sin kapacitet. För de unga flickorna som började vid banden var däremot vägen uppåt stängd. Den var inte heller öppen för de flyktingar och invandrare av manligt kön som kom att under längre eller oftast kortare tider sy vid de löpande banden. De nya manliga bandbasarna var alla svenska män.

Ett urval av litteratur och källor

Miriam Glucksman, *Women assemble. Women workers and the new industries in inter-war Britain,* London & New York (Routledge) 1990.

Karl Nilsson-Montan, "Kvinnan i tempoarbete", *Beklädnadsarbetaren Nr 4,* 1938.

Henrik Persson, *Svenska Beklädnadsarbetarförbundets avdelning 67 i Borås 1917-1942, Minnesskrift,* Borås 1942.

Ulla Wikander "Den könssegregerade arbetsmarknaden – i avtagande eller tilltagande under 1900-talet", i konferensrapport från *Nordisk Kvinnohistoriemöte,* Oslo, 20.-23. februar 1983, Oslo (NAVFs sekretariat for kvinneforskning, arbeidsnotat 1/84) 1984.

Kommerskollegiums fabriksstatistik för perioden.

Intervjuer av författaren med Ellen Andersson, Astrid Eriksson-Andersson, Margareta Persson, under 1982 samt diverse intervjuer av Karin Ekerman, som förvaras på Textilmuseet i Borås.

Svenska Beklädnadsarbetarförbundets arkiv, Brev från avd 67 i Borås Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm.

The assembly lines at Algot's

Subordination or career – Two realities for women in a clothing factory, 1932-1952

Summary

During the 1960s and 70s, Algot Johansson AB – known simply as Algot's – was the largest clothing factory in Sweden. Originating as a home industry dedicated to producing workmen's clothes, its move to a new building in 1929 marked its transition to a factory producing unit. The present article discusses the impact of the introduction in 1932 of several assembly lines upon women at work there and looks at the opportunities created and the deterioration in work content which ensued.

The new technique was imported from Germany as was Albert Sonntag, the new factory manager. He set about introducing the new continuous process for making clothes rather harshly by sacking the factory workforce of a hundred – mostly skilled seamstresses – and rehiring them according to need. The demand for new personnel was limited to unskilled young women who were specially trained for their work on the assembly line. The new production process meant a clear degradation in the work involved. Despite a short strike by new women employees, more and more assembly lines were set up in the ensuing years. In the end, there were thirteen assembly lines in operation, with 40 to 80 persons working on each one.

However, the new continuous process also gave some women new opportunities. During the 1930s, all the supervisors on the production lines were women. They earned well, some advancing still further by being recruited by other factories as experts on setting up assembly line

work. This duly reflected the views of the German manager who highly favoured the promotion of loyal employees, whether male or female. He returned to Germany in 1942 by which time the factory had a workforce of 500.

Expansion continued throughout the war with a shift from working clothes to sports and leisure wear for both sexes. At the end of the war and in the postwar years, many refugees who had sought asylum in Sweden, were employed on the assembly lines at Algot's. Men too started to sew there. From then on, the supervisors were exclusively Swedish men. Several female supervisors stayed on but some were attached to a male supervisor. They worked side by side, the woman taking care of quality and the man having overall responsibility for quantity and organisation.

By the early 50s, there was no longer an opportunity for women to advance from assembly line seamstress to supervisor. The aim of the present article is to show that progress in the labour market towards sexual equality is not a continuous one. While there may have been an ideology of domesticity in the 1930s, the reality was somewhat different. The trend towards the subordination of the female workforce was already under way by the time women entered the labour market in large numbers in the 1960s. The article also emphasizes that women played an important role in assisting the employer when the new technology was introduced.